

Onderzoek naar aandacht in de klas:

Huidige leerling is ongeduriger en

door E. Das-Smaal

De doorsnee-Hollandse scholier is lastiger, onrustiger en sneller afgeleid dan zijn voorganger van pakweg twintig, dertig jaar geleden.

Wie zijn oor af en toe te luisteren legt in een Nederlandse lerarenkamer zal die stelling haastig moeten onderschrijven. Wat is daar in werkelijkheid van waar?

Op de Amsterdamse Vrije Universiteit heeft men een landelijk onderzoek naar leerling gedrag verricht. Conclusies: onrustig en impulsief gedrag is aantoonbaar toegenomen, de kinderen zijn sneller afgeleid, tonen minder doorzettingsvermogen en zijn slordiger dan vroeger.

Maar er zijn ook pluspunten: de leerlingen hebben tegenwoordig vaak een bredere belangstelling en zijn beter dan hun historische broertje of zusje in staat zelfstandig te werken. Onderzoekster E. Das-Smaal over „de jeugd van vandaag” in de klas.

Een gestage, algemene achteruitgang van het concentratievermogen heeft verstrekkende consequenties, zowel voor de leerling als voor de leerkracht en uiteindelijk ook voor de maatschappij.

De Vakgroep Psychologische Functieleer en Methodenleer van de Amsterdamse Vrije Universiteit is onlangs een onderzoek begonnen dat zich bezighoudt met aandachts- en gedragsproblemen in de klas.

Wij hebben ons in eerste instantie gericht tot mensen uit de dagelijkse schoolpraktijk. Aan een groot aantal ervaren leerkrachten van het gewoon lager onderwijs (glo) is een lijst voorgelegd met twintig vragen. Met deze vragen gingen we na in hoeverre de huidige basisschoolleerlingen zich volgens de leerkrachten anders gedragen dan vroeger, vooral ten aanzien van concentratie en daarmee samenhangend gedrag. We hebben de leerkrachten met nadruk gevraagd om te proberen zoveel mogelijk hun algemene indruk weer te geven. Het ging ons om een beeld dat voor de meeste leerlingen en situaties geldt. We hebben ook gevraagd om ver-

klaringen van eventuele veranderingen buiten beschouwing te laten. Die komen in een volgend stadium van het onderzoek aan de orde.

Omdat het om een landelijk onderzoek ging, hebben wij contact opgenomen met het Cito. Bij het Cito toonde men zich geïnteresseerd en is men behulpzaam geweest bij het steekproeftrekken, het verzenden, introduceren en later weer verzamelen van de vragenlijsten. De vragenlijsten zijn - samen met de Cito Eindtoets Basisonderwijs 1985 - verzonden naar 1499 scholen, zoveel mogelijk verspreid over Nederland en stad/platteland. De lijst moest worden ingevuld door een leerkracht met meer dan acht jaar onderwijservaring. Was dat niet mogelijk dan hoefde de lijst niet te worden teruggestuurd. Ongeveer zestig procent van de lijsten kregen we terug.

De resultaten geven een heel duidelijk beeld. Onrustig en impulsief gedrag neemt toe, terwijl de concentratie afneemt. Kinderen laten zich sneller afleiden en tonen minder doorzettingsvermogen dan vroeger. Daar staat tegenover dat ze een bredere belangstelling aan de dag leggen en beter in staat zijn zelfstandig te werken.

In tabel 1 zijn de vragen en antwoordpercentages samengevat. Gevraagd was naar veranderingen ten opzichte van zo'n tien jaar geleden. Uit de tabel blijkt dat bijna negen van de tien leerkrachten vinden dat de leerlingen ongeduriger zijn geworden. Ongeveer driekwart van de ondervraagden geeft te kennen dat de leerlingen impulsiever zijn geworden, dat ze slordiger zijn gaan werken en moeilijker op hun beurt kunnen wachten. Dit zijn allemaal kenmerken van impulsief gedrag.

minder aandacht

Er is in de lijst ook gevraagd naar aandacht en concentratie. In de psychologie wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van aandacht. Aandacht heeft een richting, duur en intensiteit, en kan een meer of minder brede focus hebben. Belangrijk voor de schoolsituatie is dat iemand zijn aandacht richt op de relevante kenmerken van een taak en niet let op de dingen die niet ter zake doen.

Bij een kringgesprek bijvoorbeeld is het van belang zich aan het onderwerp te houden en niet van het hoofdthema af te dwalen. Wat dit betreft zien de onderwijzers geen overwegende achteruitgang ten opzichte van vroeger. Wat wel is veranderd is het kunnen vasthouden van de aandacht over een langere periode. Ruim vijftientig procent van de ondervraagden zegt dat de kinderen dat tegenwoordig minder lang kunnen. Afleidbaarheid blijkt ook veranderd te zijn. Kinderen laten zich gemakkelijker afleiden als de onderwijzer iets vertelt of uitlegt en als ze zelf aan het werk (lezen, schrijven of rekenen) zijn, aldus zo'n tweederde van de leerkrachten. De leerlingen laten zich daarentegen niet sneller afleiden als ze bezig zijn met iets wat ze zelf heel leuk vinden.

Concentratie wordt bepaald door vele factoren. Het verschil dat de leerkrachten opmerken tussen afleidbaarheid bij iets leuks en bij het gewone werk laat zien dat in hun ogen de belangstelling hierbij een grote rol speelt. De afgenomen concentratie kan deels te wijten zijn aan gebrek aan interesse of motivatie. Bij saaie en matig interessante taken is misschien een aantal kinderen niet meer in staat om de nodige aandacht op de taak gericht te houden. Verminderde aandacht kan allerlei gevolgen hebben. Uit ervaring kunnen we allemaal wel een voorbeeld noemen van wat er zoal mis kan gaan als we ergens onze aandacht niet bij hebben. We doen iets verkeerd, of we missen bijvoorbeeld het weerbericht ondanks het vaste voornemen om daar op te letten. Het is een ernstiger probleem als over een brede laag van de bevolking aandacht en concentratie afnemen. Een slecht concentratievermogen, snelle afleidbaarheid en impulsief gedrag zijn van grote invloed op het schoolresultaat. Voor de leerlingen is er nóg iets in het geding. De mate van aandacht wordt door onderwijzers vaak als een graadmeter beschouwd van hun eigen succes als leerkracht. Ook uit dat oogpunt valt met verminderde aandacht in de klas niet gemakkelijk te werken.

doorzettingsvermogen

Is er iets veranderd aan het doorzettings-

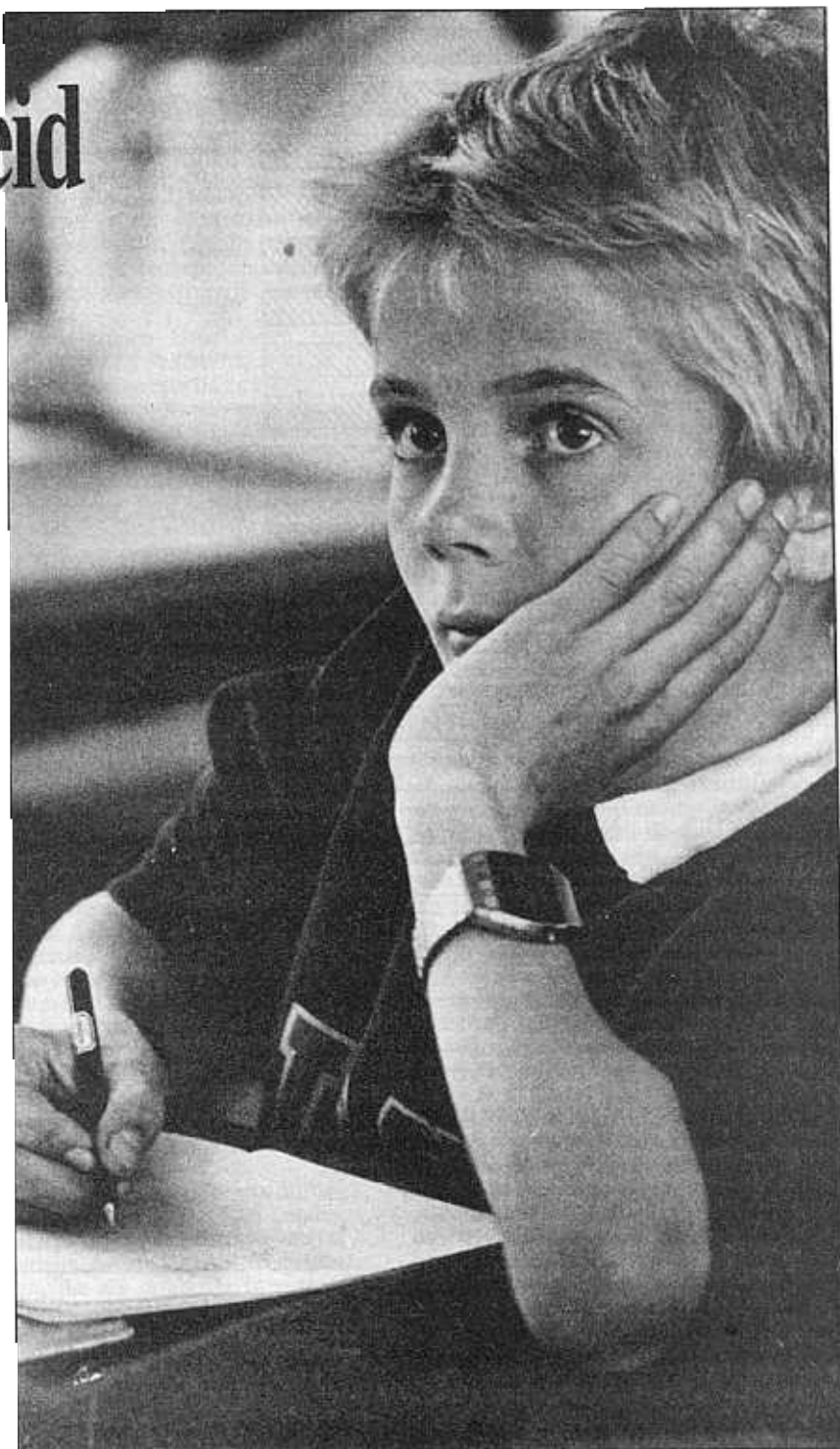
sneller afgeleid

vermogen van de leerling? Het beeld is hier iets minder duidelijk, maar de meeste leerkrachten vinden van wel. Leerlingen geven het eerder op wanneer iets niet direct lukt. Ze neigen bovendien naar een maar ongeorganiseerde manier van werken (voortdurend pen, papier, boek, enzovoort, kwijt zijn).

Een minder somber beeld hebben de leerkrachten van de belangstellingsbreedte van de kinderen. Bijna acht op de tien vindt dat de leerlingen zich tegenwoordig met meer verschillende dingen bezighouden dan vroeger. De zelfstandigheid lijkt ook groter te zijn geworden. Er zijn weliswaar leerkrachten die vinden dat de leerlingen tegenwoordig meer hulp van anderen nodig hebben, maar een tweemaal zo groot aantal vindt dat ze juist beter zelfstandig kunnen werken. „Geen verschil” was het meest gegeven antwoord bij: zonder nadenken met werken beginnen, afwisseling in slordig en netjes werken, dagdromen, werkplanning, werktempo en taalproblemen (de laatste vraag gold alleen voor Nederlandse kinderen).

In onze vragenlijst hebben we ons beperkt tot slechts bepaalde aspecten van het gedrag. Daaruit kan een vertekend beeld ontstaan. We mogen natuurlijk niet generaliseren en zeggen dat de leerlingen er in alle opzichten minder op zijn geworden volgens de leerkracht. De antwoorden op een paar van onze vragen laten dit al zien, en het is goed voorstelbaar dat er nog vele andere veranderingen ten goede zijn.

Dit neemt niet weg dat binnen het glo het aantal onrustige, impulsieve leerlingen met verminderde aandacht duidelijk stijgt. Dit ondanks de toegenomen uitstoot van leerlingen naar het kom (leeren opvoedingsmoeilijkheden) -onderwijs (deels ook al wegens aandachts- en concentratieproblemen). Zeker gezien het huidige streven naar grotere zorgbreedte bij het reguliere onderwijs is dit een ontwikkeling die grote zorgen baart. Verwacht mag worden dat de nagestreefde zorgverbreding deze ontwikkeling eerder zal versterken dan terugdringen. Opvallend aan de vragenlijstresultaten is dat het juist de kenmerken van het zogenaamde hyperactieve kind zijn waarop

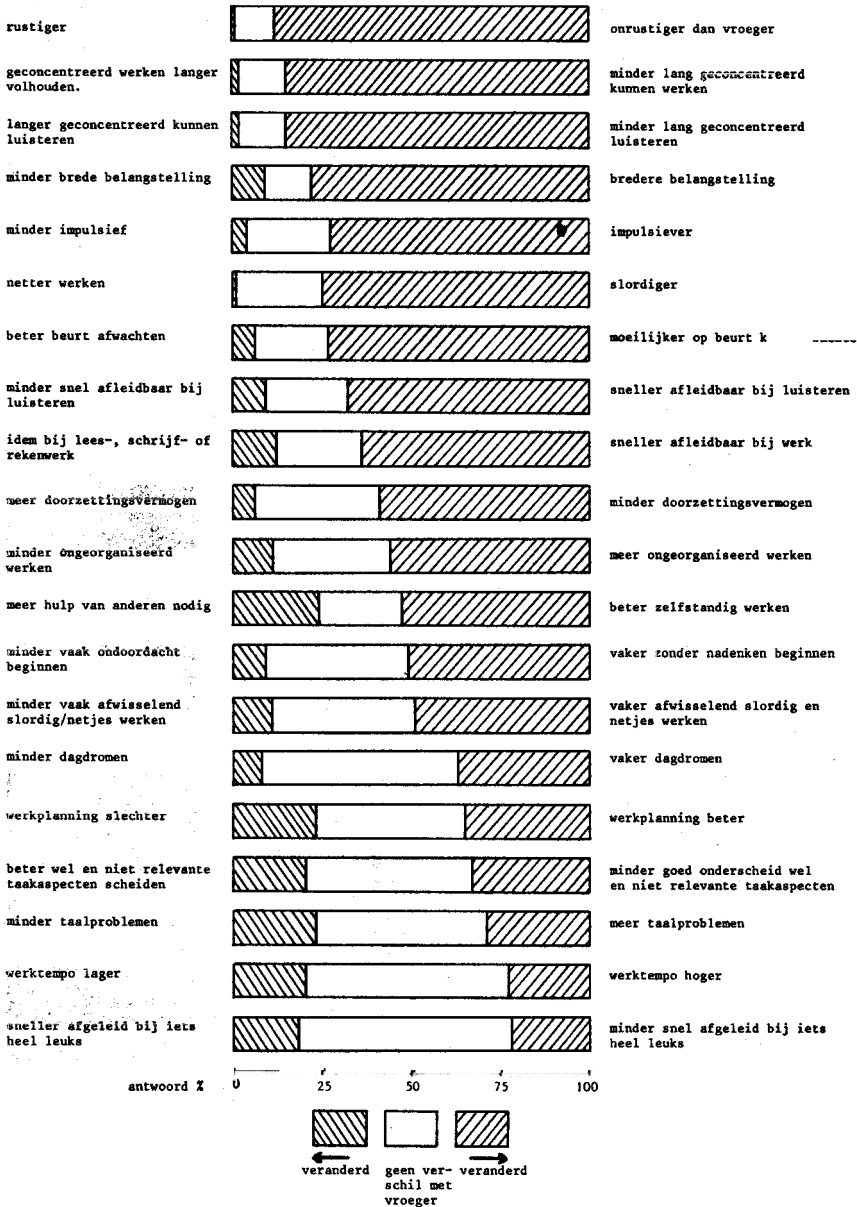

Concentratie in de klas: Wegdromen (foto: André Ruigrok)

leerlingen in de ogen van onderwijzers het meest zijn achteruitgegaan. Hyperactieve kinderen vertonen aandachtsstoornissen, zijn snel afleidbaar, impulsief en motorisch zeer onrustig. Uit onderzoek is gebleken dat veel hyperactieve kinderen ook op middelbare schoolleeftijd nog al-

lerlei gedragsproblemen hebben, vaak ook in de sfeer van de sociale omgang. Hoewel we niet zomaar mogen stellen dat dit ook de vooruitzichten zijn voor de lagere schoolkinderen van tegenwoordig, is het toch niet ondenkbaar dat de lijn die uit de vragenlijstresultaten blijkt zich

concentratie

Tabel Antwoordpercentages bij de vragenlijst.

voortzet. Klachten over lesverstoringen, vandalisme en zelfs geweld op de middelbare scholen nemen toe. Dit staat in een rapport van een onderzoek dat zich uitstrekt over verschillende Europese landen. Een van de conclusies is dat vroege identificatie van de problemen van cruciaal belang is. We zouden al een stuk verder zijn als we althans van sommige groepen basisschoolleerlingen nauwkeuriger konden vaststellen wat er aan de hand is en wat de oorzaken van de aandachts- en gedragsproblemen zijn. Zoeken naar oorzaken is niet eenvoudig. Het is wel een dringende noodzaak omdat een aanpak nu eenmaal het meest effectief is als die op de oorzaak is gericht.

Bij de vakgroep Psychologische Functieleer en Methodenleer aan de Vrije Universiteit Amsterdam is momenteel een onderzoek in voorbereiding naar de oorzaken van aandachts- en gedragsproblemen. Het doel van dit onderzoek is om de problemen die uit de vragenlijst naar voren komen voor heel Nederland in kaart te brengen, de oorzaken te identificeren en te komen tot voorstellen voor preventie en behandeling.